

Németh András

Vándorkánya a kiszemelt áldozatáról

Szakolczay Lajos művészetpolihisztornak, az »Erdélyi ősz« alkotójának, szeretettel

Lehet gondolkozni. Van-e jövőnk?

Szöknek a meleg légáramlatok
szárnyaid alól, billeghet farok
ősz nap előtt, nem csal már konok

fényt kicsi tojó láz testébe, hét
élni akaró tollcsimbók helyét
képzelete más országokba, lét

kényszeridegen mannájáig, ág
tüskefonadékához vitte, rág
ott is elegendő féreg virág

zsenge levelén, hernyó úgy beszél,
mintha begubódzó báb lenne, fél,
jobban a szülőknél, ámbár a szél

úgy felesel ívben felröppenő
prédamadarakkal, vér és velő
egy a horizonton, hogy nincs idő

azon gondolkozni, van-e jövőnk.

A vigasztaló valóságról

A Hang testének és lelkének, Faragó Laura múzsának és előadóművésznek, szeretettel

Az égből felismerhetetlen
a templomkertben nyári éjjel
megpihenő vándorunk, Isten?

Teremtéssel függesztve fel még
az első órákban világló,
ezerszám égő csillagot, hó
pihéjénél könnyebb, szelídség

gyerekszempárját vak veszélytől
megóvó távolságban, alvó
anyagból. Ez lett volna szép, jó,
közönytől mentes terv, mi nem dől

romokban fáradt lábainkhoz.
Hisz ennél többet senki sem tesz
meg értünk, vállalt áldozat nincs.

Csak ellépdelt embernyomok, póz
a vesztés tartásához. Ha vátesz
planéták nem látják, az is kincs.

Így pihen egy vándorunk. Isten.
A templomkertben nyári éjjel
az égből felismerhetetlen.

Szakolczay Lajos

Trianon mint élő seb

Vérző Magyarország (szerkesztette: Kosztolányi Dezső)

Ha még most is fáj az igazságtalan Trianon mint élő seb – kinek kevésbé, kinek oly könnyörtelen élességgel, mint Karinthy Frigyesnek, aki a gyalázattal egyenértékű szót még szájára sem akarta venni –, hogyne égetett volna a „békediktátum” utáni években. A mainál százszor erősebben. Hiszen a friss dráma, az ország szétszabdálása szinte mindenkit megérintett. Nem véletlen, hogy az értelmiség, amely nagyon is fölmérte a veszteség súlyát, hamar fölébredt. Ennek a tiltakozásnak frappáns jele, ellenállásra és építésre sarkalló kürtszó, a Kosztolányi Dezső szerkesztésében 1921-ben megjelent *Vérző Magyarország – Magyar írók Magyarország területéről* című antológia.

Az alaphangot, a kormányzó, Horthy Miklós adta meg a rövid előszóban: „Hazáért: e szó fogalmának jegyében álljon csatasorba minden magyar író és költő. A háború fegyverei elhallgattak, szólaljanak meg a múzsák. Lelkesítsenek, acélozzák meg a lelkeket, az elszakított magyar földekre vigyenek reményt és kitartást, a megmaradt magyar földeken élesszék a hazaszeretet tüzét”.

Kérdés, ha minden romban van, hogyan lehet onnan föltápáskodni. Ha nem csupán szellemi – végtelen sújtás! – a veszteség, hanem anyagi is (több összeállításban kimutattatott, hogy mit veszítettünk az épületek, bányák, ásványi kincsek, földek stb. idegen impérium alá való kerülésével), az ellenálló, elítélő, dühösen sajnálkozó vagy éppen könnyörületes *szép szó* segít-e a talpra állásban?

A vers, az elbeszélés, a regényrészlet, a novella, a karcolat – a jobbaknál (itt nem mindenki jobb) a művészet eszközével – hordozza azt a gyúanyagot, amely képes ébresztően hatni. Hát még ha ehhez a fokozottabban az érzelmekre ható tiltakozáshoz hozzájön a geográfia, a néprajz, a nyelvészet, a művészettörténet, a színházművészet, a szociográfia oknyomozó eszközével vagy a statisztika könnyörtelenségével a Trianon utáni állapotokat egzaktabban megvilágító helyzetkép, úgy is mint megrázó valóság, csak akkor észlelni igazán az irdatlan veszteség arányát.

Érdekes, hogy (az összefoglaló jellegű) tiltakozó hangban régi dicsőségünk, a világban elfoglalt szerepünk révén – főképp 1848 a talapzat – külföldi írók megszólalásai is belejátszanak (Heine: *1849 októberében*; Ibsen: *Magyarországhoz, 1849*; Swinburne: *Kossuth Lajosnak, 1877*). Aki akar ezekből a régi hangokból valamennyit – mutatis mutandis – a mostani (értsd 1921-es) óvó, tiltakozó „világlátásra” fordítani, annak erőt kapván megvilágosodik, szimbólumában telítettebb lesz az érzékelése.

Heine: „Lám az ökor elérte, hogy / Szövetségese lett a medve – / Szegény magyar vigasztalódj, / Ránk még gazabbak estek fenekedve. // Azok humánus bestiák, / Akik kiszívják a te véred. / Tudod, kik tettek ránk igát? / A farkas, a disznó s a ronda véreb. // Mind ordít és rőfög, ugat, / Úgy büzlik ez a sok hatalmas, / Nem állom undok szagukat – / de csitt, beteg poéta, hallgass”.

Ibsen: „Árva ország, sok fiadnak vére folyt ki mindhiába, / Búsan fénylik a halott hős vértanúi glóriája. // Európának reménye, holtjaid remegve nézed: / Lengyelország sorsa vár rád, a feledtség, az enyészet. // Ám a szürke éj letűntén tündöklő hajnal dereng fel, / Hőseid sírból kikelnek, mély, sötét, halotti sebbel, // Egyesülni vélük, akik partjain a Visztulának / és a német vérpadoknak lépcsőjén elpusztulának. // Ó, ha késő nemzedékek támadnak s ledől az oszlop, / Trónok inganak, zuhannak zsarnokok, silány poroszlók, // A magyar név büszke név lesz és a hadba indulónak, / A vitéz, merész seregek úgy zeng, mint győzedelmi szózat”.

Swinburne: „S orkánosan rázkódott Európa / Villámba, szélbe – még ma is nevet / S új korban új kor hirdetője lett. / De nem a múltért dicsérünk, hunyóba, // Kossuth, ki nekünk, mint Landor-nek áldott, / Ha nem mivel a hangod most kiáltott – / Az Isten harsonája – és a rossznak // Most törsz neki villámszóró kezeddél / S kardoddal, melynek éle nem veszett el, / Most vágssz oda a zsarnoki oroszoknak”.

A kortárs magyar líra, noha nem minden Trianon-verset író került be az antológiába, érthetően, ugyanazt a lázat mutatta (jobb-rosszabb kivitelben), mint a főntebb idézett klasszikusok. A jobbára regényeket és drámákat papírra vető Kállay Miklós – korábban ugyan volt két verseskötete – éppúgy érezte, hogy a költői szó fennebb szál, mint a próza (*Üzenet a végekre*), mint a trianoni fájdalomnak egész köteteket szentelő Reményik Sándor (itt Végvári néven olvasható az *A gondolat szabad* című költeménye: „Bilincs a kézen, az ajkon lakat, / De felhők felett, de vizek alatt / örvénylik, szikráz, zúg a gondolat”).

Ám ehhez az alkalom ihlette „idegrángáshoz” fordult Kozma Andor (*A mi bűneink*), Lendvai István (*Páris felé – Egy irredenta ciklusból*: „Nincs mit szeretni rajtunk. Írva áll: / pogány csodát nem szível dögbeteg. / Dicsőség nekünk, mert gyűlöltetek”), Vargha Gyula (*Új életkezdés*), Bodor Aladár (*Véres áldozás*), Harsányi Kálmán – „Hol egy italmi tiszta víz most, ebben a mocsár-óceánban, / Vén Európa poshadt mocsarában, / Melyet fenéig fölkavertatok?” (*Ez a megváltás?*), és legkivált Oláh Gábor is, aki a *Patkánybűvölőkkel*, miként versének alcíme közli, Magyarország költőinek üzent. „Szapora patkány nép visongva, ledéren / Fúrja magát dalmahodón le a mélybe, / Hogy ezer év összecsátázott javait, / Kenyerét és húsát zabálva fölélje. // Mint a Rossz: naponta ezeret nemz egy! / Ezerszer ezernyi csapatban / Rág, fúr, dönt, ront, mar, mérgez eszeveszett / Dühödötte, vadul és szakadatlan. / S nem elég a fal, a kő, a föld: már eleven / Húsunkat rágja s kifogyó vérünket elissza; / Nincs ör, nincs ember, nincs kutya, nincs bot, / Nincs isten, ki

a poklokra zavarja vissza! // Jertek hegedősök! Tárogatósök és dobosok, / Sípólók, harsány kürt szóra kaptatói. / Cimbalmom, citerán dallamokat kacagók: / Most kell csodaverte nyelveken szólni! / Ha tudtok emésztő, agyba fonódó, / Szívre burkolódó vad dallamokat: / Hajrá! Zendítsétek, patkányigéző garaboncok! / Mit vártok emésztő új századokat?”

A dühödő álom (álmólátomás) patkányigézőket és nem patkányigézőket is vártára szólít, hiszen a sors megvallásánál pillanatnyilag nincs jobb arkánom. De ezt a jogos lázbeszédet, a ballada drámaian sötét bugyraiba csomagolva a szót, úgy is lehet sustorgó némasággal előadni, ahogyan Erdélyi József tette. A kiáltó némaságnál nincsen hatásosabb protestálás. Költeménye, az *Egy bujdosó szegény legény* a balladaszerkezet szokásos ismétlődéseivel, a honában nem maradható, úttalan utakra induló vándort emeli ítélkező pozícióba. „Ne menj fiam, int az apád, / Fódja meg anyád a ruhád; / Ha eladom a tehenemet, / Nyalka ruhát veszek neked; / Nyalka ruhát veszek neked, / Száz forintot adok neked. // Egy forintot adj, ha vagyon, / Ezerszeresét megadom: / Nem maradok, nem maradok. / Itt az ördög rabja vagyok; / Itt az ördög rabja vagyok, / Inkább a pusztába fagyok. (---) // »Isten áldjon, bátyám-öcsém! / Várjatok csak: megjövök én. / Véreteknél ősi jussát, / Megváltom a láncos pusztát, / Véreimnek ősi jussát. / Véreimnek ősi jussát.« // Tornyok, székek, várjatok csak, / Közibétek egyszer rontsak! / Hallatok-e zúgó szelet? / Tudjátok-e mi közeleg? / Tudjátok-e mi közeleg? / A megváltott százezerek!...”

Ellenben hogy a tökélyre érlelt melankolikus búskomorságnak is van szép képekbe, a szavak ódon zamatába bugyolált jajsza, arra Tóth Árpád remeke (*A tejút alatt*) a példa. Avval leginkább, hogy – paradox –, a gyöngédségben is lakozhat erő. „Úgy tetszett: dalolunk s hogy néma dalba olvad / Velünk körül a táj, a csillagok s a bor, / S egy zengő reszketés mindent eggyé sodor / Az alvó vén síkon: a holt apák daloltak. // És messzi, messzi fent a dús csillag-sereg / Közt lengett a tejút, csüggedten, őszre válva, / Mint bánatos Hadúr nagy, hófehér szakállal, / Amelyről könny gyanánt hulló csillag pereg.”

A regényeiről és színműveiről ismert, nagyszalontai születésű Zilahy Lajos ugyan csak versben sírja el bánatát. „Emlékezem a lombok halk zajára / És estétajt a harangok szavára. / Gyomverte sírban itt alszik apám – // Minden kapuját, kövét ismerem, / E város, melynek gyermeke vagyok / Ó, minden messzeségen átragyog!” (*Szalonta*).

Karinthy Frigyes prózaköltőként tiltakozik, hiszen a fiához – egy kis megengedéssel, a megcsonkult ország összes fiataljához – írott *Levél* szemérmességében is vadító fájdalom és keserősége a *leltározó* gesztusban ér a csúcspontra. „De nem mondtam ki azt a szót soha. És most már nem is tudom kimondani, csak ennyit: valami fáj, ami nincs. Valamikor hallani fogsz majd az életnek egy fájdalmas csodájáról – arról, hogy akinek levágták a kezét és lábát, sokáig érzi még sajogni az uja-

kat, amik nincsenek. Ha ezt hallod majd: Kolozsvár, és ezt: Erdély, és ezt: Kárpátok – meg fogod tudni, mire gondoltam.”

A *Vérző Magyarország* szépprózái közt kutakodva ugyancsak vegyes képet kapunk, már ami a színvonalat illeti. Egyetlen írás fájdalmit sem lehet kétségbe vonni, de a szorgos – ma így látjuk – középszer, jóllehet meséje éppúgy tiltakozássá nő, mint a nagyoké, sohasem fogja elérni már az akkori időkben klasszikusnak számító írók csúcsait. Gárdonyi Géza (*Világ közepe*), Krúdy Gyula (*Az utolsó garabonciás*), Babits Mihály (*A repülő falu*), s mindennekfölött Kosztolányi Dezső (*Égi jogász*) olyan művekkel próbálta porrá zúzni a Trianon-palotát – nem az épületről, hanem a szimbólummá növő gyalázatról beszélek –, amelyekben a *tiltakozás méltósága* meseköntösben is hatásos eszköz a nagyhatalmak széttrancsírozó művelete ellen.

Krúdy írásának hőse, Siska olyan vándorlegény volt, aki Magyarország tájait bejárva haláláig szíve fölött hordozta azt a levelet (sokan kíváncsiak lettek volna rá), amelyet egy menyasszony írt választottjának. „Szíve minden dobbanásával” visszavárja. S a novella végén jön igazán a csavar, mikor is az író (Siska alteregójaként?) a menyasszonyt mint Nagy-Magyarország-szimbólumot jellemzi. „A felső Tisza hullámaiban kékül a szeme; a válla fehérsége szűz, mint a tátrai csúcsok hava; a kezének ujjai a szétváló magyar folyók, a Kőrösök; a fogainak sövénye a Királyhágó hegylánca; arca, haja barna, mint a bánáti föld; hangjában lány furulyaszó, amelyet északon hallani a Szent János tüzei mellett; érzelme mély, mint a Duna Drégely romjai alatt; reménysége a csillag, amelyet méléző pásztorok látnak messzi hegyeiről messzi Magyarország felett tündökölni; szájának méze Érmellék és Szerednye borához hasonlatos; jókedve játékos, mint a pizstráng a Poprádban és búja, búbánata halkán jön, mint az este ereszkedik le a fénylő máramarosi havasokra. Az ország szépe ő, felruházva mindazon bájjakkal, amelyekkel a költők valaha Magyarországot magasztalták. Szívének nemessége végtelen, mint a búzatermés, lelkének áhítata égbeemelkedő, mint Lomnic hegye, jósága oly áldott, mint a nyár a Duna völgyében. Ő írta neked a levelet, amelyben azt üzeni, hogy szakadatlanul, felejtés nélkül vár. Vár a Tisza mellett, vár a Kárpátok alatt, jelen van Erdély ősi országutain, a Bánátban búzavirág kékségével virít, Pozsonyban a harangok hangjában maradt meg a szava, hogy nyomban ráismerni.”

Babits Mihály novellája egy nemlétező község, *A repülő falu* mesevalóságnál (tömegszuggeráció?) hitelesebb képében szintén érzelmi telítettséggel rajzolja meg a demarkációs vonalon átjött falu – „egyszerűen otthagytá az oláhokat” – igazságot visszaállító álmát. Kosztolányi Dezső is olyan hőst teremtett magának egy valódi napszámos, Kaszás-Kis János képében, akit az égből szólítottak, hogy tegye helyre a dolgokat („Az ég csak kinyílik, háromfelül, olyan világosság támad, mint fényös nappal és fönn a felhőkbe muzsikát hallok”; „Te majd a magyarok dógát igazítod, már mint égi jogász”, mongya a hang”). A töprengő vagy emlékezésszerű közlemények (tárcák) a személyes sorsvállalással, gyakran életrajzi adatokkal sokkolva

segítik a reménytelennek tűnő, mégis megváltoztatandó létállapot létrejöttét, illetve reményét (Herczeg Ferenc: *Irredenta?*; Schöpflin Aladár: *Pozsonyi diákok*; Jászai Mari: *Hazaárulás*; P. Zadravecz István: *Hogyan született meg a szegedi ellenforradalom?*; Vészi József: *Arad*).

Az antológia érzelmi súlyát a főtebb említett költemények és szépprózák alapozzák meg, ám a sokszor adatokkal alátámasztott érvelés komolysága, az elemző hang szintén nem kisebb hatású. Elsőbben mégis a „politikai” látószögű írásokra hívom föl a figyelmet. Közülük Andrassy Gyula grófé viszi a prímet (*A harmadik Balkán*). Az érvelés tiszta hangja ugyan nem tudja meggyőzni a nagyhatalmakat (és csatlósait), de világossága örökérvényű. „Európa a béke feltételeiben mesterségesen egy új Balkánt csinál a Tisza és Duna között, a Kárpátok alján, mintha nem lett volna elég baja már a meglévőből? Amikor az entente az ezeréves, a természet által egységessé teremtett Magyarországot nemzetiségek szerint tépi szét, teljesen ugyanarra az útra lép, amely a Balkánon anarchiához és kaotikus állapotokhoz vezetett.” Andrassy helyzetünket másokéval összemérő „hasonlítgatási” gesztusa – ahogy nem egy más megállapítása – ugyancsak megér egy misét. „Valóban minden túlzás nélkül mondhatjuk, hogy Anglia Írországbán, Franciaország az arabsok között, Oroszország és Németország minden kisebbségi nemzetiségnél, Románia Dobrudában a bolgároknál, Szerbia a bolgároknál, Bulgária a szerbeknél sokallta rosszabb eredmény mutat fel, mint a magyar a nemzetiségeinél.” Más: „A külpolitikában számottevő Magyarország híd lehetett volna azon két államcsoport között – értsd alatta a francia–német viszályt Sz. L.) –, mely egymás ellen küzdött, s melynek kölcsönös megértésétől függ az emberiség békéje és boldogsága.”

Pethő Sándor cikke (*Erdély jelentősége a magyar államiságban*) Erdély külföldiek által megcsodált (Rudolf Kjellén) geopolitikai jelentőségét hangsúlyozza. „A magyar politikai történetírás nagy klasszikusai (Szalay László, Andrassy Gyula, Beöthy Ákos) egyértelműleg azt mondják, hogy Árpád honalapítása akkor mélyült és állandósult államalapítássá, mikor Szent István korában befejezést nyert Erdély megszállása, s ezzel adva lettek a magyar államfejlődés geopolitikai feltételei. Erdély nélkül a magyar honszerzés a Duna–Tisza völgyében nyilván alig maradt volna más, mint egy tűnő hullám a világtörténelem beláthatatlan óceánján, egy érdekes epizód, hasonlóan a hunok és avarok szerepéhez, akik csak táboroztak itt, de államot alakítani nem tudtak.”

A geográfusok geográfusa, Cholnoky Jenő – aligha ismerünk nála fölkészültebb, alaposabb földrajztudóst – a Föld legnagyobb síkságának egyik darabját, *Turánt* elemzi. Sokrétűen, mélyen. A „csodálatos unikum” éghajlatától kezdve a földművelésig, az „ezeken a pusztákon élő, a Föld legnagyobb pásztornépéig”, a műveltség különböző fokozataiig stb. Tanulmányának nem akármilyen a végkövetkeztetése. „A szép, kékegű, végtelen szabad határu Turánt is most az európai átok veri, ott is

fölütötte fejét a turanizmustól olyan messze fekvő bolsevizmus. Most népvándorlás fog onnan megindulni...”

A *Vérző Magyarország* legdöbbenetesebb tanulmánya az *Elrabolt iskolákról* szól. „Ha a háborút szabad rablásnak minősítjük is – írja Porzolt Kálmán –, akkor is szabad-e elrabolni iskolákat, színházakat, kulturális intézeteket s szabad-e elrabolni magát a nemzeti kultúrát és a legyőzött nemzet nyelvét? Csehek, jugoszlávok s főként románok ugyanis ezt cselekszik most velünk.” (Kiemelés az eredetiben – Sz. L.) Drámai a kérdés? Még drámaibb a felelet. Amit feketén-fehéren lehet tudni: „az összes magyar állami iskolákat elvették”. „Az iskolák elrablását két szempontból kell elítélni a nemzetközi bíróságnak. Az egyik az *anyag* rablás, a másik a *lelkek* rablása.” Csak egyetlen példát! „Ki tudja ma fölbecsülni, hogy mit ér a kolozsvári egyetem összes épületeivel, fölszereléseivel, múzeumával, könyvtárával, klinikai eszközeivel stb.? S egy ilyen kulturális intézet nem csupán egy nemzetnek, a magyarnak, vagyona, ez a tudomány közvagyon.”

„A románok például azt hazudták az ententenak, hogy Erdélyben a magyar állami iskolákból azért csinálnak rögtön román állami iskolákat, mert hiszen a tanulók többsége úgyis román volt. Dr. Kováts Alajos, a kiváló tudós statisztikus a béke delegáció számára statisztikai kimutatásokat készített, melyekből kitűni, mily arcátlanul hazudtak a románok s hogy mily elenyésző csekély a román tanulók száma úgy a közép-, mint a felső iskolákban.” Hogy a magyar tanulók óriási túlsúlyát bizonyíthassa a tanulmányíró, a Kováts-féle táblázatok – szigorú valóság – tényközléséhez folyamodik. Mindennél beszédesebb az öt táblázat statisztikája. Az adatokból szemelgetve ugyancsak drámai a kép.

I. Hány magyar, német, és oláh tanuló van az állami elemi iskolákban a románoknak ítélt területen? Egypár lesújtó adatot! Nagyvárad 4 iskolájában összesen 832-en tanulnak. Ebből 813 magyar, 3 német, 16 oláh. Szilágy megye 64 iskolájában 11219 tanuló jár. Közöttük 8703 a magyar, 42 a német és 2467 az oláh. A Királyhágón túli ország rész 678 iskolát működtet, 100550 tanulóval. Nemzetiségi megoszlás: 69886 magyar, 1785 német, 28183 oláh.

II. Hány magyar, német, tót, oláh, rutén, horvát és szerb középiskolai tanuló van a békefeltételek szerint Romániának ítélt területen. Nagyszalonta 339 tanulójaiból 283 magyar, 2 német, 54 oláh. Nagybányán 383-an tanulnak: 309 magyar, 1 német, 73 oláh. Nagykároly 326 tanulója a nemzetiség szerint: 310 magyar, 3 német, 1 tót, 12 oláh. Szatmárnémetiben 1117 középiskolás van: 1097 magyar, 4 német, 2 tót, 12 oláh. Királyhágón túl a 11910 tanuló megoszlása: 7140 magyar, 1992 német, 10 tót, 2743 oláh, 2 horvát, 6 szerb, 17 egyéb. (Általában a rutén, horvát, szerb és egyéb származású tanulók száma mindenütt kicsi. Kivételt képez a temesvári középiskola, amelyben az 1530 tanuló nemzetiség szerinti megoszlása: 1004 magyar, 331 német, 1 tót, 123 oláh, 3 horvát, 58 szerb, 10 egyéb.

III. Az elemi mindennapi iskolák, középiskolák (gimnázium és reál) és főiskolák (egyetem, jogakadémia) tanulói az elszakításra ítélt területeken (1913/14, évi adatok részben hozzávetőleges számítással. A kolozsvári egyetem 2119 hallgatójából 1785 magyar, 101 német, 2 tót, 215 oláh, 1 rutén, 4 horvát, 8 szerb, 3 egyéb. A pozsonyi egyetemen 224-en tanulnak. Közülük 210 a magyar nemzetiségű, melléjük 6 német, 3 tót, 4 oláh, 1 szerb. Nagyvárad jogakadémia összlétszáma 162, ebből 137 magyar, 25 oláh. Máramaroszigeti jogakadémia: 116 hallgató, amelyből 110 magyar, 1 német 5 oláh. Kassai jogakadémia 155-ös összlétszámából 153 magyar 2 oláh nemzetiségű.

IV. Hány középiskolai tanulót követelnek Magyarországból a románok, csehek, jugoszlávok és osztrákok, s ezek közül mennyi a magyar, német, tót, oláh, rutén horvát és szerb? Ez a táblázat is döbbenetes helyzetképet mutat. A 19723 román követelésből 13055 magyar, 2493 német, 19 tót, 4036 oláh, 6 rutén, 6 horvát, 76 szerb 31 egyéb nemzetiségű. A cseh követelés (12702) megoszlása: 10112 magyar, 1088 német, 1443 tót, 2 oláh, 35 rutén, 2 horvát, 2 szerb, 18 egyéb. S a jugoszlávoké (3823) 1900 magyar, 648 német, 35 tót, 149 oláh, 3 rutén, 28 horvát, 978 szerb, 82 egyéb. Az osztrák követelés összlétszámából (1309) 1050 a magyar, 235 a német, 6 a tót, 3 a horvát és 15 az egyéb nemzetiséghez tartozik. Az összes követelés (37556) megoszlása: 26117 magyar, 4464 német, 1503 tót, 4187 oláh, 44 rutén, 39 horvát, 1056 szerb, 146 egyéb.

Ha összevetjük az elrabolt és megmaradt középiskolák számát – a részletes adatokat a két részből álló *V. táblázat* őrzi –, az elszakított területek 141(!) középiskolájával (fiúgimnázium, reáliskola, leánygimnázium, felsőbb leányiskola) szemben a lekasabolt országban mindössze 123(!) középiskola maradt. „Mind e szám azt bizonyítja, hogy itt a magyar értelmiség ellen kezdtek a békeszerződéssel új háborút.”

Ha a szépirodalom (vers, próza) szép szava hatott, hogyan hatott volna – s ez a *Vérző Magyarország* talán legnagyobb értéke – a szomorú (inkább fölháborító!) valóságot a statisztika nyers leleplezésével megmutató iskolai helyzetkép is. Az antológia vegyes jellege megengedi, amelyet a szerkesztés csak aláhúz, hogy a különféle közlemények alá (tér- és gondolatkitöltő gesztussal) idegen és magyar klasszikusoktól: íróktól, történészekről, politikusoktól stb. vett rövidebb-hosszabb idézetek kerüljenek. Ezek a bejegyzések is segítik – miként Miklós Jenő cikkének utolsó mondata közli – a talpra állást: „Isten elülteti az egész Magyarországot! Érik a vetés.”

Íme, találomra, egypár jellemző mozzanat! „Magyarország a hősök nemzete, Németország az erényt, Franciaország a szabadságot, Olaszország a dicsőséget képviseli a nemzetek sorában. Magyarország a hősiesség megtestesülése” (Victor Hugo). „A magyar csak saját magát fogja meggyilkolhatni, más által el nem pusztítható” (Gróf Széchenyi István). „Magyarország földarabolása történelmi non sens. A rablást szentesíteni nem lehet” – „A magyar békeszerződés szörnyűséges igazságtalanság” (R. Kinley). „A magyar híres szabadságszeretetéről, nemes

és nagylelkű jelleméről, hősi bátorságáról. Vendégszeretetének legendás híre van” (Montesquieu). „Nem tartom jó embernek, nem tartom jó magyarnak, ki e szegény szenvedő hazát jobban ne szeretné, mint akármelyik fényes országát Európának” (Deák Ferenc). „Szeretnék oly egészséges lenni, mint egy magyar” (Nietzsche). „Hadi erényeinél, nyelvének befolyásánál fogva, valamint intézményeit és erkölcsseit tekintve is a magyar állam területén a magyar faj a legkiválóbb” (Reclus). „Sajnos, még eddig nem találtatott francia író, aki Magyarország történetét megírta volna. Mikor fogjuk leróni ez adósságunkat az áldott nemzet iránt, mely Nyugatot megmentette” (Michelet). „Magyarország gátja volt a török terjeszkedésnek, bölcsője az alkotmányos szabadságnak és a vallási türelemnek” (G. Herrig). „Magyarországot, a nemzetek mártírját, csodálatraméltó politikai érettsége emeli ki a habsburgi monarchia népei közül” (Saint-René Taillandier). „A magyar Európának egyetlen nemzete, mely a cigányokat a humanitás elvén nyilvánította számkivetetteknek” (Liszt Ferenc). „A magyarnak van nemzeti büszkesége, mint a britnek, de ez a vonás sokkal több nyájassággal, vendégszeretettel, szeretetreméltóbb erkölcsökkel és mások nagyobb megbecsülésével párosul...” (K. J. Weber).

Micsoda elvesztésről tanúskodik Lyka Károly, a tudós művészettörténész (*Magyar művészet – magyar határok*), amikor önbizalmát ugyan nem vesztett fájdalommal rögzíti a kerek egész szétदारabolását! „A mi Magyarországnak – tehát nem a csonka Magyarországot értjük – épített, faragott, festett műveiben is egyetlen fejlődési egység, sőt mi több: vele és általa válik kerekké, lezárttá az egész európai művészet.” Folyamatrajza pontos, megcáfолhatatlan.

„Abban a pillanatban, amidőn Szent István nem Bizánctól, hanem Rómától kérte a királyi koronát, amikor nem Keletről, hanem Nyugatról hozatott hittérítőket: el volt vetve művészetünk sorsának kockája. Ettől a kronologiailag is pontosan megállapítható időtől fogva művészetünk egyé lett Európa s nem a közeli Kelet művészetével.” Miközben Lyka sok egyéb mellett a tagadhatatlan magyar nagyságok, Barabás, Madarász, Mészöly, Paál, Székely Bertalan, Szinyei Merse, Zichy Mihály, Mednyánszky, s nem utolsósorban a Liebről Munkácsyra váltott klasszikus művészetét taglalja (ez utóbbiról: „Van-e művésznünk, akinek vásznain a festék nehéz kerge alatt viharosabb magyar érzés feszül, mint az övéin?”), büszkén jegyzi meg: „Magyarország volt egyike az első európai államoknak, amely megnyitotta kapuit a gótikus művészetnek, az olasz renaissance átvételében meg éppen megelőzte valamennyit”. Mitől vagyunk értékesek? „A magyar művészet nemcsak átvevő képességű, hanem az európai művészet keretén belül magyar sajátosságok hordozója.”

Ehhez az összefogott, stílusában és értékkövetítésében meggyerő tanulmányhoz még két hasonló jellegű írás csatlakozik: Tolnai Vilmos *Halhatatlan magyar nyelv* című briliáns összefoglalója, és Hevesi Sándor *A magyar színpad ahogy volt és ahogy lesz* című eszmefuttatása. Tolnai félredobja, meddőnek ítéli a nyelvek elsőségeért

való vitatkozást, ám a zengzetességet és a dallamosságot tekintve nyelvünket, „melyben a mássalhangzók nem torlódnak” a képzeletbeli dobogó egyik csúcsára emeli. (Érdekes, ahogyan több nyelvben – olasz, görög, latin, magyar, német, cseh – a magánhangzók mássalhangzókhoz való viszonyát vizsgálja.) A nyelv ugyan – kifelé – elválasztja egyik nemzetet a másiktól, írja, „befelé azonban a nemzetet alkotó tényezők közül egyike a leglényegesebbeknek”. A Trianon-rettegés emígy szól: „Vedd el a nemzet nyelvét, s a nemzet megszűnt az lenni, ami volt; nyom nélkül elenyészik, beolvad, belehal az őt környező népek tengerébe”.

A magyarrá lett íróktól (Petőfi, Mikszáth, Herczeg) kezdve ezer dologról – az idegen szavakról, a nyelv pusztulásáról, a magyar népdalról és műköltészetről, Shakespeare, Dante, Cervantes műfordítás általi „magyarrá” válásáról stb. – beszél Tolnai, s közben minduntalan visszatér a jelen helyzethez. „Feldarabolták országunkat s kiszakítottak három millió szintiszta magyart az anyatörzsből. Számbelileg gyöngítettek; a csonka területen azonban a magyarság ereje hatványozódott. Ezelőtt 56 százalék magyar állott szemben 44 százalék másnyelvű és nagyrészt nem-magyar érzelmű lakossággal; most Csonka-Magyarországon 90 százalék magyar mellett van 10 százalék másnyelvű ugyan, de szívében jó magyar érzelmű honfitárssal.” A szavak mennyiségét nézve ugyancsak gazdagok vagyunk, hiszen „igen szoros becsléssel” százötvenezerre tehető. A művelt embernek, hangzik, egész életére hét-nyolcezer szó elegendő. „Olyan művészek, mint Arany és Jókai fölviszik tizenötezerre.” Amire büszkének kell lennünk: „elég szín van a festéktálcán, elég húr a hangszeren”.

Magyar színház nincs magyar nyelv nélkül! Ha tudjuk, hogy minő harcot vívtunk a németből magyarrá vált színház megteremtéséért, akkor érteni fogjuk Hevesi Sándor tanulmányának üzenetét: a veszteség óriási! „A végek! A végek! A végházak és a végvárak! Lenyúlnak a magyar történelmi élet gyökeréig és felnyúlnak a magyar irodalmi élet koronájáig. Hunyadi és Kinizsi hőstettei, Balassi és Zrínyi költeményei e falak körül szárnyalnak.

A mai magyar végházak a nagy magyar színpadok és a békeszerződés *hat* ilyen végvárat szakít le a magyar művészeti élet területéről – és ez a hat végvár: Arad, Kassa, Kolozsvár, Nagyvárad, Pozsony, Temesvár –, a kisebbekről hallgatnak, bár azzal a gyászunk nem kisebb.” „A magyar játékszín megteremtése legelső sorban nem művészi, hanem hazafias cselekedet volt – olvassuk –, nem annyira szórakozás és mulatság, mint inkább támadás és védekezés.” Nagy harcok voltak korábban is, nem vitás – „Ahogy Budát kellett visszavíni a töröktől, úgy kellett elhódítani a magyar kultúra várait a német szellemtől, melyet a hagyományos udvari politika teljes erővel támogatott” –, ám most is hatalmas küzdelem vár a Trianon által meglopottakra. Hevesi Sándor Déryné megállapításával ért egyet, aki azt állította, hogy a magyar színjátszást Kolozsvár teremtette meg és Kassa nevelte föl. Ez a két város volt „a magyar színi kultúrának a két Nándorfehérvára”. Kolozsvár és Kassa szerepe,

mecénásaival, színészeivel, az utóbbi városba megtért és a társulatot fölvirágoztató Berzeviczy Vince báróval stb. tág horizontot kínál a tanulmányírónak, hogy kifejtse – a nem annyira „gyökeres” Pozsony és Temesvár, Arad és Nagyvárad teátrumát is idevéve – újító véleményét. Minthogy a színház a fővárosban és a vidéken is „a szórakozás eszközévé süllyedt”, „magára kell eszmélnie, hogy megfelelhessen annak a rendkívüli hivatásnak, mely rája vár a jövőben s mely megint csak azzal az egy szóval fejezhető ki, amelyet már föntebb leírtam: – *nemzetmentés*”.

„A magyar színpad jövőjét, az elszakított magyar színházakkal való igazi, szoros és termékeny kapcsolatunkat csak az biztosíthatja, ha Csonka-Magyarországon a drámairodalom nemzeti és erkölcsi irányban elmélyül, aminek elsősorban – magyar történelmi dráma renaissanceában kell megnyilatkoznia. (...) Ennek a nemzeti drámának nem Kisfaludy, hanem Katona szellemében kell fejlődnie. Nemzetinek kell lennie s nem hazafiasnak, drámainak és nem retorikainak, művészinak és nem propagatívnak.”

A *Vérző Magyarország* című antológia legfőbb értéke, hogy benne gondolat és érzésvilág ifjító erővel találkozik. Trianon sebe, bármelyik írást olvassuk, végtelenül fáj. A sajtót csak erősíti négy térkép – Magyarország a honfoglalás után, Nagy Lajos birodalma, Mátyás király birodalma, Magyarország 1920-ban –, és nem kevésbé Jeges Ernő grafikai arzenálja, hiszen a kassai székesegyház, Déva várát, Bánffyhyunyad református templomát, Vajdahunyad várát, Lőcse Lábasházát, a Magas-Tátra hegyvonulatát, Kolozsvár főterét a Mátyás-szoborral, Brassó Fekete templomát, Zólyom várát, Szabadkát és Fiumét stb. ábrázoló tollrajzokban ott van veszteségünk irdatlan súlya.

A könyvet szerkesztő Kosztolányi Dezső korábban már említett elbeszélése, az *Égi jogász* befejező része a főhőst, a napszámos Kaszás-Kis Jánost végzetlen szimbolikával igazságszótóként az égbe röptette. „Amint esténként zúgó parasztféjét egy gázlámpához nyomta és nézte a reménytelen kavargást, ő volt ebben a hűtlen országban a hűség, ő volt ebben a rothadt városban a megalázott szenvedés, a pokolba hullajtott ártatlanság, a jogász-fajta szent prókátora, a leggyilkosabb világtörténelmi pör égi fiskálisa, a vértanú, kürtös és apostol, a dalolni és szólni nem tudó igric, aki csikorgó-ízetlen rigmusokban jajgatja ki barbár fájdalmát, a századokig parlagon hagyott parasztság magáraocsudása, az eltékozolt napkeleti gazdagság, egy évezredre nyúló sajtó visszaemlékezés, Komárom, Kassa, Pozsony, Eperjes, Losonc, Szabadka, Temesvár, Arad, Nagyvárad, Kolozsvár, Marosvásárhely keserve, egy nép ki nem szakadható halálordítása. Ő volt a magyar költő.”

(*Szülföld Könyvkiadó, Szombathely, 2020*)

Tönköl József

Írás a major falán

Ez mind csak szabdalt szívem, mögötte harmatos rét árnyán
bolyongó őzek, azzal a madár-forrósággal, elfeledett kúttal,
nem látható a vályú, ott semmi csorda nincs,
egyszerre fényhólyagos, buborékos csönd lesz,
csak kazlak ponyvás sátraiban neszeznek szalma-zizzenéssel
a verebek, este van, és én még el sem aludtam,
elfogytak a vizek, a füvek, ostortalan mennek el a pásztorok,
dús lombú sziget a páskom, már rég nem fúj a májusi szél,
lehetetlen szavakat találni a szomjúságra, kunyhóra, lánkra,
egy napon léptem, újra léptem, tenyeremen sült krumpli,
írás a major falán, pallangot kaparó körmökkel,
s kiabálom a gyönyörű szavakat,
hogy semmit nem lehet úgy szeretni, mint a nyirkos fákat,
az árva madárfüttyöt, a kolomp és a borjú hangját,
ami volt, volt, elmúlt visszahozhatatlanul, az őzek majd újra,
az öregasszonyok soványan, barázdás, beesett arccal állnak,
a tehének a porban dübörögnek, melyet az út hömpölyögtet,
elinal velük a göndör, keskeny ég, deres lovacska,
szabdalt szívemmel viaskodtam az éjjel, csak azután halt meg,
mikor már senki se nézte, mikor már megölt és föltámasztott.